

Шевченко Юлія

магістр спеціальної психології,
науковий співробітник
відділу психолого – педагогічного
супроводу дітей з особливими потребами
julia_shevchenko81@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1861-3433

Shevchenko Julia

Master of Special Psychology,
Researcher department of psychological and pedagogical
accompaniment of children with special needs
julia_shevchenko81@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1861-3433

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
м. Київ, Україна
вул. Берлінського 9, м. Київ,
04060, Україна

Institute of Special Pedagogy and Psychology
named Mykola Yarmachenko of the National Academy of Pedagogical Sciences of
Ukraine, Kyiv Ukraine
9 Berlinsky st., Kyiv,
04060, Ukraine

ПОНЯТТЯ «ЕМОЦІЙНА СФЕРА» В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

THE CONCEPT OF "EMOTIONAL SPHERE" IN PSYCHOLOGICAL LITERATURE

Анотація. У статті аналізуються теоретичні аспекти загальних тенденцій та закономірностей емоційної сфери у розвитку та становленні особистості. Автор акцентує увагу на здатності емоцій породжувати емоційні переживання та психічні стани особистості. Розглядає порушення емоційно-вольової сфери та її вплив на розвиток особистості у дитячому віці. У статті розкривається природа поняття «емоційної сфери» в історичному аспекті, процеси розвитку та становлення вольових якостей особистості. Висвітлюються основні причини та фактори порушень емоційної сфери та їх вплив на формування психічних процесів у дитини, характеру, пізнавального та інтелектуального розвитку, подальшу соціалізацію в суспільстві. Визначається важливість вивчення особливостей емоційної сфери дітей, оскільки спостерігається тісний зв'язок емоційного і психічного розвитку.

Автор статті зазначає, що емоційна сфера є невід'ємною складовою психічного та особистісного становлення. На її основі відбувається розвиток різних видів діяльності. Емоційна сфера у дитини проходить тривалий шлях розвитку, доки досягне складності і різноманітності, які доступні дорослій людині. Основні джерела збагачення внутрішнього світу особистості та пізнання навколишньої дійсності пов'язані з емоційними

переживаннями. При цьому важливим є дослідження емоційної сфери особистості у період адаптації до тих чи інших умов існування. Розуміння своїх емоцій і почуттів також є важливим компонентом у становленні особистості. Формування емоційно-вольової сфери є однією з найважливіших умов становлення особистості дитини, досвід якої безперервно збагачується. Порушення в емоційному розвитку дитини призводять до нездатності використовувати інші здібності, зокрема інтелект, для подальшого розвитку. У дітей з емоційними порушеннями переважають такі негативні емоції, як горе, страх, гнів, сором, огида, агресія, афекти. Для таких дітей притаманний високий рівень тривожності, а позитивні емоції виявляються рідко. Саме тому, дослідження розвитку емоційної сфери дітей є важливим для подальшого формування та становлення здорового психічного життя особистості.

Ключові слова: емоційна сфера; психічні стани; афективне орієнтування; емоційно – вольовий розвиток; теорія емоцій; соціалізація.

Abstract. The statistic analyzes the theoretical aspects of the foreign tendencies and the regularities of the emotional sphere in the development and becoming specialties. The author accentuates respect on the building of the emotional generation of the emotional experience and the mental state of being special. Looking at the destruction of the emotional-volovoy sphere and pouring into the development of specialness in a child's life. The statistic reveals the nature of the understanding of the "emotional sphere" in the historical aspect, the processes of development and formation of the character of the character. The main reasons and factors of the destruction of the emotional sphere and their pouring into the formation of mental processes in the child, the character, the cognitive and intellectual development, for the sake of socialization in the suspension are seen. The importance of the development of the peculiarities of the emotional sphere of children will begin, and some of them will help to develop the strong link of the emotional and mental development.

The author of the statistic means that the emotional sphere is not a common warehouse of psychic and special development. On the basis of the development of the development of different types of activity. Emotional sphere for a child to go through a trivial path of development, docks of the most sweetness and versatility, which are accessible to older people. The main thing is to relate the inner light to the peculiarities and knowledge of the inner workings related to the emotional experiences. At the same time, it is important to continue the emotional sphere of specialness in the period of adaptation to quiet minds. The cleverness of your emotions and feelings is also an important component in the development of specialty. Formation of the emotional-volovoy sphere c one of the most important minds is the formation of the specialness of a child, until she can be seen without interruption. Destruction in the development of a child should be made to the point of being healthy, zokrem intelekt, for the purpose of development. Children with emotional damages experience such negative emotions, such as grief, fear, gniv, litter, ogida, aggression, afekti. For such children, there is a luring high level of anxiety, and positive emotions emerge very rarely. The very fact that the development of the emotional sphere of children is important for the development of a healthy mental life as a specialty.

Key words: emotional sphere; mental states; efficient organization; emotional development; theory of emotions; socialization.

Актуальність дослідження Людина не народжується особистістю, вона нею стає в процесі взаємодії з соціальним, природним, технічним та технологічним середовищем, з матеріальними і духовними обставинами її життя і діяльності. У процесі цієї взаємодії людина й формується і

розкривається, і проявляє себе як особистість. Психіка людини формується з віком та ускладнюється як структурно організована динамічна система. Виникають нові психічні якості, нові складні психічні структури внаслідок диференціації наявних структур, виділення окремих функцій і нової їх інтеграції, тобто об'єднання у нове ціле. Провідну роль у формуванні особистості відіграють як соціальні обставини, до числа яких належать: макросередовище, мікросоціосередовище, виховання, діяльність, соціальна взаємодія у всьому різноманітті її різновидів, спілкування з іншими людьми, так і особливості формування емоційної сфери, починаючи з дитячого віку. Завдяки розвитку емоційної сфери дитини відбуваються зміни в її психічній активності, становлення її як особистості (Зеньковський, 1998:378).

Емоції, які найчастіше проявляє дитина, визначають її успіх/неуспіх у співдії з навколишнім середовищем, особливості її соціального розвитку, соціалізації та комунікації. Порушення емоційної сфери впливає на весь подальший розвиток дитини. Розробка у психологічній науці ефективних методів розвитку емоцій, розкриття базисних категорій емоційної сфери особистості до цього часу не набули достатнього обґрунтування. Розуміння природи емоцій та особливостей розвитку емоційної сфери в історичному аспекті є ключовими для формування особистості дитини та її подальшого гармонійного розвитку.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. У сучасній психології проблема емоцій особистості належить до найскладніших та найактуальніших. Особлива увага науковців зосереджена на вивченні емоцій як фундаментальної сфери психічного розвитку людини, як базису її духовного життя, як інтимно сутнісного пласта психіки. Сьогодні емоційна сфера особистості стає предметом серйозних теоретичних обговорень багатьох вчених (В. Зінченко, А. Орлов, С. Смірнов, В. Слободчиков та інші). О. Запорожець зазначав на необхідності розгортання фундаментальних наукових досліджень у сфері емоцій дитини. Вчений вважає, що психологічна наука без вчення про емоції нічого не варта. У працях Л. Виготського, О. Запорожця, В. Зінченка доведено,

що емоції є не лише однією із найважливіших психічних функцій, а виступають ядром у цілісному розвитку особистості дитини (Запорожец, 1985: 176).

Метою дослідження є розкриття поняття «емоційна сфера» та висвітлення його основних особливостей в психологічній літературі.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розкриття тематики були використані методи пошуку, аналізу, систематизації та узагальнення дослідженого матеріалу.

Результати дослідження. Психологи протягом тривалого часу намагалися вирішити питання природи емоцій. В XVIII-XIX ст. вчені не мали єдиного погляду на це питання. Найпоширенішою була думка про те, що органічні прояви являються наслідком психічних явищ. Найбільш вузьке формулювання цієї теорії дав німецький психолог І. Гербарт (1776-1841), який вважав, що найважливішим психологічним фактором є уява, образ. Наші відчуття ніби створюють зв'язок, який базується між нашими уявленнями. Між уявлення складаються стосунки протидії і конфлікту. Кожне з даних уявлень бажає «перемогти» всі інші. Відчуття, що виникали при цьому, Гербарт розглядав як реакцію на протиріччя, які виникали між сценами відчуттів.

Подібної думки дотримувався й інший відомий німецький психолог В. Вундт (1832-1920). На його думку, емоції – це перш за все внутрішні зміни, які характеризуються безпосереднім впливом відчуттів на протікання уявлень і, в деякій мірі, зворотнім впливом – уявлень на відчуття. Органічні та фізіологічні процеси – це лише наслідок емоцій (Вундт, 1910:351).

Сучасна історія емоцій розпочинається з появи 1884 року статті відомого американського психолога І. Джеймса «Що таке емоція». І. Джеймс (1842-1910) і незалежно від нього Г. Ланге сформулювали теорію, згідно з якою виникнення емоцій пов'язане з змінами, що відбуваються в керованій руховій сфері, так і в сфері, неконтрольованій свідомістю (в серцевій, судинній, секторній системах). Те, що ми відчуваємо при цих змінах і є емоційними переживаннями. За Джеймсом, «ми сумні того, що плачемо; боїмося тому, що тремтимо; радуємось тому, що сміємось». Якщо спробувати пояснити наші переживання з погляду

цієї теорії, то виявиться, що ми говоримо неправильно. Так, замість того, щоб сказати: «Я побачив велику собаку, перелякався і втік», потрібно казати, замінивши послідовність подій: «Я побачив велику собаку, побіг і злякався» (Вундт, 1910: 431).

Якщо Джеймс пов'язував емоції з широким колом різних фізіологічних змін, то Ланге – тільки зі змінами судинної системи. Периферичні органічні зміни, які зазвичай розглядалися як наслідок емоцій, почали розглядатися їх причиною. Звідси стає зрозумілим спростований підхід в регуляції емоцій. Вважалося, що небажані негативні емоції, наприклад горе, можна витіснити, якщо спеціально здійснювати дії, характерні для досягнення позитивних емоцій. Відомий девіз американських підприємців «Посміхайтесь!» побудований власне на цьому твердженні. І дійсно, спробуйте посміхнутися незалежно ні від чого, і ви відчуєте, що ваш настрій покращився.

Водночас, теорія Джеймса – Ланге не пояснювала всієї широти емоційних проявів і тому викликала низку заперечень. Наприклад, американський фізіолог І. Кеннон звернув увагу на той факт, що реакції тіла, що виникають при різних емоціях, дуже подібні. Людина блідне при смутку і при страху, а червоніє при радості і гніві. Тому одних зовнішніх змін недостатньо, щоб задовільно пояснити багатогранність людських емоцій. Окрім цього, якщо у людини в експерименті штучно викликали подібні органічні зміни, то вони далеко не завжди супроводжувалися емоційними переживаннями. Відповідно, тілесні зміни при емоціях, за Кенноном, мають важливе біологічне значення. Основне їх завдання – попереднє налаштування організму до ситуації, коли від нього потрібна підвищена трата енергії (Синьов, Кобернік, 1994:143).

В зв'язку з цим інша група психологів схильна розглядати емоцію не як психічний стан, а як відповідь організму на ситуацію. Такий підхід ми бачимо вже у Ч. Дарвіна (1809-1882), який вважав, що більша половина емоційних реакцій пояснюється двома типами явищ: або тим, що вони корисні (гнів лякає ворога, а страх збирає додаткові запаси при втечі), або просто тим, що вони є

рухами, що ще не зникли і залишились від попередньої стадії еволюції (рудиментами). Якщо від страху руки стають вологими, то це означає, що колись у наших мавпоподібних попередників така реакція при небезпеці полегшувала схоплювання гілок дерев. Ч. Дарвін показав, що зовнішні емоційні вираження у тварин еволюціонують так, як і будова їх тіла. В подальшому цю теорію розглядав Э. Клепаред, який писав: «Емоції виникають лише тоді, коли по тій чи іншій причині неможлива адаптація. Якщо людина може втекти, вона не відчує емоції страху». Кожен спостерігав, що один і той самий вчинок, скоєний в ситуації, коли про це хтось знає чи коли про це ніхто ніколи не дізнається, викликає різні переживання.

Як справедливо вказували Л. Виготський та А. Запорожець, лише погоджене функціонування емоційної і розумової систем, їхня єдність може забезпечити успішне виконання будь-яких форм діяльності. Про це писав і К. Ізард: «Емоції енергетують і організують сприйняття, мислення і дію». Внаслідок вроджених механізмів, які лежать в їх основі, деякі емоції, організовані ієрархічно. Емоція як психічне явище традиційно включає в свою структуру предмет емоції, тобто її причину і ставлення (Виготский, 1984: 90).

Проте, цей підхід зазнав критичної оцінки О. Бергфельда та А. Вакурової. На їх думку, він вирізняється деякою механістичністю, оскільки у ньому ігнорується переживання як невід'ємний компонент емоції та складової психічної реальності, об'єктом якого може виступати будь-який предмет зовнішньої реальності, який «об'єктивно» викликає те чи інше «ставлення», і до якого, по суті, і зводиться багатовимірний феномен емоції. Існує й інший погляд на структуру емоції, запропонований Є.Ільїним, який диференціює переживання і виділяє компонентами емоційного реагування імпресивний, фізіологічний і експресивний компонент. Щоб пізнати глибше якісну своєрідність емоційних явищ, О. Бергфельд, А. Вакурова внесли деякі зміни в ці уявлення. Вони виділяють нову психологічну структуру емоції, яка складається з чотирьох компонентів:

1) емоціогенної ситуації як сукупності суб'єктивно сприйнятих і інтерпретованих зовнішніх або внутрішніх умов, що є причиною виникнення емоції;

2) імпресивного компонента як суб'єктивного переживання емоції;

3) експресивного компонента як сукупності емоційних проявів (поведінкових і фізіологічних);

4) перцептивного компонента як сприйняття трьох вище названих компонентів (Кононко, 1998:255).

Життя без емоцій так само неможливе, як і без відчуттів. Емоції, як стверджував знаменитий натураліст Ч. Дарвін, виникли в процесі еволюції як засіб, за допомогою якого живі істоти встановлюють значимість тих чи інших умов для задоволення актуальних для них потреб.

Емоційно виразні рухи людини – міміка, жести, пантоміміка, – виконують функцію спілкування, тобто дають людині інформацію про стан мовця, його ставлення до того, що в даний момент відбувається, а також функцію впливу – надання визначеного впливу на того, хто є суб'єктом сприйняття емоційно-виразних рухів. Не піддаватися емоціям і контролювати їх людині допомагає воля.

Акцентуючи увагу на проблемі емоцій, помітним є той факт, що сучасні автори характеризують емоційну сферу особистості через призму категорії «переживання».

Так, у працях В.В. Лебединського та представників його школи доведено, що центральною категорією в емоційному розвитку особистості виступає переживання або тип афективного орієнтування. Переживання, на думку О. Нікольської, є внутрішнім психічним механізмом, що організовує і тип орієнтування, і форми адаптивної поведінки, і особливості свідомості. Автори розглядають емоційний розвиток як багаторівневий процес. В. Лебединський та О. Нікольська виділяють чотири послідовні рівні у розвитку відносин особистості з середовищем (Лебединский, Мясишев, 1966:430).

Відповідно емоції – це складний стан організму, при якому виявляються тілесні зміни поширеного характеру – в диханні, пульсі, залозо-виділеннях

тощо і на ментальному рівні, стан збудження чи хвилювання, що позначається сильними почуттями, і зазвичай імпульсом щодо певної форми поведінки. Емоції – це відповідні реакції на зовнішні та внутрішні подразники, які проявляються у вигляді задоволення або незадоволення, радості, страху, гніву тощо. За визначенням К. Ізарда, емоції (самі по собі) – це складний психічний процес, що включає нейрофізіологічні, нервово-м'язові і чуттєвопереживальні аспекти і розглядається як система. В емоціях виявляється позитивне або негативне ставлення людини до навколишнього світу (Изард, 2000:49).

Людина не лише сприймає навколишні предмети і явища – у неї формується певне ставлення до них. Спілкування з іншими людьми, природа, твори мистецтва, наука, власна праця – все це викликає у неї різні переживання: любов, радість, повагу, захоплення, горе, гнів, страх. Без емоцій неможлива цілеспрямована діяльність людини. Ще давній філософ Спіноза звернув увагу на те, що емоції «... збільшують або зменшують здатність самого тіла до дії».

Американський фізіолог У. Кеннон підкреслював мобілізуючу роль емоцій, які приводять організм у стан готовності до затрат енергії: «Припинення діяльності травних органів, що звільняє запаси енергії для інших частин організму, прилив крові від шлунка до органів, які беруть участь у м'язовій діяльності; збільшення сили серцевих скорочень; глибоке дихання; розширення бронхів; швидке відновлення працездатності втомленого м'яза – усі ці зміни безпосередньо слугують для того, щоб пристосувати організм до інтенсивної затрати енергії, яка може бути потрібна на час страху, люті й болю» (Мельничук, 2002:42).

При будь-якій емоції в реакцію на той чи інший подразник включається багато фізіологічних систем (серцево-судинна, дихальна, ендокринна тощо). У людей до цих реакцій додаються і суб'єктивні переживання, які в свою чергу відображають діяльність певних систем мозку, спрямованих на переробку різноманітної інформації, що надходить з навколишнього середовища.

Велике значення у виникненні емоцій має ендокринна система. Під час збудження підкіркові центри мозку (гіпоталамус), отримавши інформацію про

зміни в організмі та навколишньому середовищі, посилюють вплив на органи внутрішньої секреції (гіпофіз і надниркові залози).

Це зумовлює вироблення життєво важливих речовин, насамперед адреналіну, який підтримує тонус судин, посилює роботу серця, м'язів, швидко збільшує кількість глюкози в крові, підвищує активність ферментів тощо (Мельничук, 2002:44).

Розвиток емоційної сфери людини закладається і формується з народження. Емоційна сфера дитини – це складне психічне утворення, що включає базові емоції, почуття, їх оцінку, виконує регуляційну, мотиваційну, інформаційну функції, а також спрямована на задоволення актуальних потреб людини. Це одна з важливих регуляційних систем дитини. Змістові аспекти емоційності відображають явища і ситуації, які мають особливе значення. Емоційна сфера є невід'ємною складовою психічного та особистісного становлення. На її основі відбувається розвиток різних видів діяльності. Емоційна сфера у дитини проходить тривалий шлях розвитку, доки досягне складності і різноманітності, які доступні дорослій людині.

Емоційність – це один із важливих компонентів у розвитку структури особистості дитини. Емоційна сфера дитини характеризується:

1) легкою чутливістю на події, що відбуваються і яскравістю сприйняття, уяви, розумової і фізичної діяльності емоціями;

2) щирістю і відвертістю вираження своїх переживань – радості, смутку, страху, задоволення або незадоволення;

3) готовністю до афекту страху; в процесі навчальної діяльності дитина переживає страх як передчуття неприємностей, невдач, невпевненості у своїх силах, неможливість впоратися із завданням; відчуває загрозу своєму статусу в соціумі, сім'ї;

4) великій емоційній нестійкості, частій зміні настроїв (на загальному тлі життєрадісності, бадьорості, веселості, безтурботності), схильністю до короткочасним і бурхливим афектів;

5) емоціогенними факторами для дітей є не лише ігри та спілкування з однокласниками, але і успіхи в навчанні та оцінка цих успіхів;

6) свої та чужі емоції і почуття слабо усвідомлюються та розуміються; міміка інших сприймається часто невірно, так само як і тлумачення вираження почуттів оточуючими, що призводить до неадекватних реакцій у відповідь; виняток становлять базові емоції страху і радості, стосовно яких у дітей вже є чіткі уявлення, які вони можуть висловити вербально, називаючи п'ять синонімічних слів, що позначають ці емоції (Лебединский, Никольская, 1990:197).

Позитивні емоції, такі як радість, задоволення, довіра, дають дітям відчуття безпеки та надійності. Завдяки цим емоціям діти відчують, що в їхньому світі все гаразд, допомагають набувати нового досвіду і повторювати набуте. Від інших емоцій їм погано, оскільки вони попереджують про небезпеку і незадоволеність. Вони попереджують про те, що щось не так. Гнів означає, що дитині трапилася перешкода. Сум призводить до зниження енергії і дає час для того, щоб адаптуватися до втрати чи розчарування. Страх спонукає дітей до захисту. Тепло і ласка свідчать дітям про те, що їх люблять і цінують.

Не піддаватися емоціям і контролювати їх допомагає воля. Проблема волі у дитячому віці цікавила багатьох вітчизняних психологів (К. Корнілов, С. Рубінштейн, Б. Теплов, Б. Ананьєв, Н. Левітов, А. Веденов, Ю. Самарін, П. Рудик, А. Пуні та ін.). Дослідженням вольових процесів у шкільному віці займалися такі психологи як А. Ковальов, І. Страхов, В. Крутецький, Ш. Чхартішвілі, В. Колбановський, Н. Добринін, В. Філатов, А. Арета і ін.

Вчені зазначають, що здійснюючи цілеспрямовані дії дитина зустрічається з різноманітними перешкодами. Одні з них зв'язані з умовами життя, це об'єктивні перешкоди – протидія інших людей, природні перешкоди, інші – з власними недоліками – небажання роботи, те, що потрібно, пасивність, лінь, поганий настрій, почуття страху, звичка діяти необдумано і т.д. Щоб досягти поставленої мети, необхідно мобілізувати свої розумові і фізичні сили на подолання перешкод, тобто проявити вольові зусилля.

Воля виражається в тому, наскільки дитина здатна переборювати перешкоди та труднощі на своєму шляху до мети, наскільки вона здатна керувати своєю поведінкою, підпорядковувати свою діяльність певним задачам.

Воля – це психічний процес свідомої цілеспрямованості регуляції дитиною своєї діяльності і поведінки з метою досягнення поставлених цілей. Виходячи з цього, основну одиницю волі – вольову дію, потрібно розуміти як дію свідому, цілеспрямовану. У вольових діях здійснюється свідомою мета, яка як закон визначає спосіб дій і характер (Рубинштейн, 1976:260).

Переборення перешкод і труднощів вимагає від дитини так званого вольового зусилля – особливого стану нервового напруження, що мобілізує фізичні, інтелектуальні і моральні сили.

Вольова діяльність – це особлива форма активності людини. Вона полягає в тому, що людина здійснює владу над собою, контролює власні імпульси і в разі необхідності – гальмує їх. Вольову діяльність не можна зводити до активності організму і ототожнювати з нею. Адже активність властива і тваринам. Вони задовольняють свої біологічні потреби, пристосовуючись до умов життя, виявляють тривалий вплив на оточуючу природу, але це відбувається без будь-якого свідомого наміру з їх боку і є чимось випадковим по відношенню до самих тварин. Воля у людини виникла і сформувалася під впливом суспільної трудової діяльності тоді, як опановуючи закони природи людина перетворювала її своїми планомірними діями. Тобто воля людини виробилася в процесі її суспільного та історичного розвитку, в трудовій діяльності. Живучи і працюючи, люди поступово навчилися ставити собі певні цілі і свідомо добиватися їх реалізації. Вольова діяльність обов'язково передбачає цілу низку актів і дій, які, в свою чергу, передбачають широкий ступінь усвідомлення особистістю її зусиль і характеру психічних процесів, які здійснюються. Тут і оцінка ситуації, і вибір шляху для майбутньої дії, відбір засобів, потрібних для досягнення мети, прийняття рішень і т.д. Тобто воля пов'язана з іншими властивостями особистості, зокрема, з характером. Вона є основою характеру (Синьов, Матвеева, Хохліна, 2008:217).

З'ясовано багато питань формування волі дітей у різних видах їх діяльності, типології дітей у зв'язку з їхньою вольовою активністю, психології виховання і самовиховання волі у дітей. Психологія покликана відповідати на конкретні запити виховання волі та характеру дитини (Матвєєва, Миронова, 2001:140).

Особливістю дітей є безмежна довіра до дорослих. Це безпосередньо стосується такого важливого особистісного новоутворення як самооцінка. Вона безпосередньо залежить від характеру оцінок, які дають дорослі дитині. Другим важливим моментом є свідомі постановки багатьма дітьми мети, тобто свідомий контроль дитиною власних дій досягає такого рівня, коли діти вже можуть керувати поведінкою на основі прийнятого рішення, намірів, поставленої мети. Прийнята мета чи намір керують поведінкою, не дозволяючи увазі відволікатися на сторонні справи. Паралельно з вольовою мотивацією досягнення успіхів і під її впливом удосконалюються дві інших особистісних якості дитини: працьовитість і самостійність. В якості стимулів діяльності виступають ті, які породжують у дитини позитивні емоції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз науковопсихологічної літератури дає підстави стверджувати, що пізнання закономірностей емоційної сфери особистості залишається недостатньо дослідженим і характеризується різними поглядами вчених на пошук та розуміння сутності та змісту цих понять. Конкретизація наукових даних дає можливість умовно виділити два провідні напрямки у дослідженні емоцій. До першого напрямку належать загальні теорії емоцій, що розглядають специфіку виникнення та розвитку емоцій. До другого напрямку належать результати досліджень особливостей емоцій, що відображаються у взаємозв'язку чи ототожненні з психічними станами, з афектом, з психічними процесами або психічними властивостями особистості. Саме тому з дитячого віку емоційна сфера є важливою складовою у розвитку особистості.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні специфіки емоцій як таких, що володіють здатністю породжувати емоційні переживання та формують вольові якості особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеньковський, В.В. (1998). Психологія дитинства. Москва. 378.
2. Запорожец, А. В. (1985). Воспитание эмоций и чувств у дошкольника. Москва, Просвещение. 176.
3. Вундт, В. (1910). Основы физиологической психологии. - 2, XI, 351-31.
4. Синьов, В.М., Кобернік, Г.М. (1994). Основы дефектології. Київ, Вища школа. 143.
5. Выготский, Л.С. (1984). Учение об эмоциях. Москва, 4. 90–318
6. Кононко, О.Л. (1998). Соціально емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). Київ, Освіта. 255.
7. Лебединский, М.С., Мясисев, В.Н. (1966). Введение в медицинскую психологию. Львів, Медицина. 430.
8. Изард, К.Э. (2000). Психология эмоций. Санкт - Петербург.49.
9. Мельничук, І.В. (2002). Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей. Одеса, 5. 44–44.
10. Лебединский, В.В., Никольская, О.С., Баенская, Е.Р., Либлинг, М.М. (1990). Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция. Москва, Изд-во Московского университета. 197.
11. Рубинштейн, С.Я. (1976). Психология умственно отсталых школьников. Москва, Педагогика. 260.
12. Синьов, В.М., Матвеева, М.П., Хохліна, О.П. (2008). Психологія розумово відсталой дитини. Київ. Знання. 217 – 246.
13. Спеціальна психологія (2001). За ред. Матвєєвої, М.П., Миронової, С.П. Кам'янець-Подільський. 1, 140.

REFERENCES

1. Zenkovsky, VV (1998). Psykholohiia dytynstva. [Childhood psychology]. Moscow. 378. [in Russian].
2. Zaporozhets, AV (1985). Vospytanye emotsyi y chuvstv u doshkolnyka. [Nurturing emotions and feelings in a preschooler]. Moscow, Enlightenment. 176. [in Russian].
3. Wundt, W. (1910). Osnovy fyzyolohycheskoi psykholohyy. [Fundamentals of physiological psychology]. - 2, XI, 351-31. [in Russian].
4. Sinyov, VM, Kobernik, GM (1994). Osnovy defektolohii. [Fundamentals of defectology]. Kyiv, Higher school. 143. [in Ukrainian].
5. Vygotsky, LS (1984). Uchenye ob emotsyiakh. [The doctrine of emotions]. Moscow, 4. 90–318. [in Russian].
6. Kononko, OL (1998). Sotsialno emotsiinyi rozvytok osobystosti (v doshkolnomu dytynstvi). [Socio-emotional development of personality (in preschool childhood)]. Kyiv, Education. 255. [in Ukrainian].
7. Lebedinsky, MS, Myasishchev, VN (1966). Vvedenye v medytsynskuiu psykholohiyu. [Introduction to medical psychology]. Lviv, Medicine. 430. [in Ukrainian].
8. Izard, K.E. (2000). Psykholohiya emotsyi. [Psychology of emotions. St. Petersburg.49. [in Russian].

9. Melnichuk, IV (2002). Heneza emotsiinykh osoblyvostei u suchasnykh ditei. [Genesis of emotional features in modern children]. Odessa, 5. 42–44. [in Ukrainian].
10. Lebedinsky, VV, Nikolskaya, O.C., Baenskaya, E.P., Libling, M.M. (1990). Emotsyonalnye narusheniya v detskom vozraste y ykh korrektsiya. [Emotional disorders in childhood and their correction]. Moscow, Moscow University Press. 197. [in Russian].
11. Rubinstein, S.Ya. (1976). Psykholohyia umstvenno otstalыkh shkolnykov. [Psychology of mentally retarded schoolchildren]. Moscow, Pedagogy. 260. [in Russian].
12. Blue. VM, Matveeva, MP, Khokhlina, OP (2008). Psykholohiia rozumovo vidstaloі dytyny. [Psychology of a mentally retarded child]. Kiev. Knowledge. 217 - 246. [in Ukrainian].
13. Spetsialna psykholohiia. [Special psychology] (2001). For order. Matveeva, MP, Mironova, SP Kamenets-Podolsky. 1, 140. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 7.07.2021